

moderne forstand, men konkret. For den interesserede læser virker det lidt ærgerligt. Der antydes mange spændende udviklinger – arbejderbevægelsens historie i Aalborg er ikke slut med 1970.

Bogen er gennemillustreret, og billederne er udvalgt af Jens Topholm fra stadsarkivet i Aalborg. De spiller fint sammen med teksten og formidler et levende indblik i det liv, der udfoldede sig i byen, på arbejdspladserne og i hjemmene. Det er en styrke ved bogen, at den ikke ser Aalborg og byens arbejderbevægelse isoleret, men forbinder de lokale særtræk med udviklingen i Danmark som helhed. Det bringer den lokale historie og den lokale arbejderhistorie ud af ghettoen og videre end de skægge historier og selvtilstrækkeligheden.

Alt i alt er der tale om en forbilledlig fremstilling af en lokal arbejderbevægelses udvikling og historie gennem en hundredårsperiode. Arbejderbevægelsen i Aalborg har med bind 6 af *Aalborgs historie* rejst et monument i ord og billeder, ét man kan lære af og blive klogere af – på arbejderbevægelsens aktuelle situation. Lad os få flere af den slags arbejderhistorier.

Bogen er forsynet med en række nyttige oversigter, der i kort form dokumenterer arbejderbevægelsens indflydelse i Aalborg. Bogen har desuden et udmærket noteapparat, kilde- og litteraturfortegnelse, så de, der har fået blod på tanden, kan gå videre. Et register, der omfatter steder, navne og emner, letter i høj grad brugen.

Krigens børn og tyskerpiger i Norge

Af Anette Warring

Kåre Olsen: *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre*. (Forum Aschehoug, 1998). 474 s., 335 NOK.

Den norske statsminister Bondevik gav i sin nytårstale ved årtusindskiftet en undskyldning på statens vegne til de mellem 10.000 og 12.000 norske krigsbørn – børn af tyske soldater og norske kvinder – for den behandling, mange af dem havde været udsat for efter krigen.

Når Bondevik kunne revidere det tidligere officielt angivne tal på mellem 8.000 og 9.000, skyldes det Kåre Olsens forskningsindsats. Siden midten af 1980'erne har der i Norge været en del offentlig opmærksomhed på NS-børnene, krigsbørnene og i noget mindre grad tyskerpigerne under den tyske besættelse. Men først med Kåre Olsens bog

foreligger nu en uhyre grundig og vel-dokumenteret undersøgelse af historien om de norske krigsbørn, deres mødre og tyskerpigerne i øvrigt under krigen. Det er velgørende, når den stærkt politisk og militært dominerede forskning i 2. Verdenskrig tilføres sådanne social- og kønshistoriske undersøgelser.

Historikeren Kåre Olsen er ansat på Riksarkivet i Oslo, og det var gennem arbejdet med at behandle forespørgsler fra krigsbørn, at han fattede interesse for at udarbejde en større og systematisk fremstilling. Olsens bog er koncentreret om »å presentere de faktiske forhold når det gjelder antall krigsbarn, organisering av tiltak for mødre og barn under og etter krigen, situasjonen for tyskerjentene etter krigen osv« (s. 13). Han interesserer sig særligt for myndig-

hedernes holdninger til krigsbørn og tyskerpiger. Det gælder både de tyske og norske NS-myndigheder under krigen samt de lovlige norske myndigheder i eksil og tilbage i Norge efter krigen. Men i det omfattende arkivalske kilde-materiale, som Olsen benytter, findes en mængde oplysninger om enkeltpersoners skæbner, holdninger og følelser, og derfor formår bogen også at give et levende billede af, hvordan situationen var for det enkelte krigsbarn, tyskerpige og tyske soldat. Bogen er i høj grad skrevet lige oven på kilderne uden de store forsøg på at kontekstualisere eller på at finde almene og teoretiske forklaringer på centrale udviklingslinjer og fænomener. Men den er utrolig stofmættet og spækket med et væld af konkrete og nye oplysninger. Olsen skriver nøgternt og lader oftest stoffet tale selv. De få, men centrale vurderinger, han giver, sker på en velafbalanceret og historisk indsigtfuld måde. Det er godt med et så erindringspolitisk og etisk sprængfyldt stof som dette.

Bogen falder i tre dele. Den første og længste del (s. 17-232) omhandler krigstiden med hovedvægt på de tyske myndigheders organisering af tiltag over for krigsbørnene og deres mødre. Hovedspørgsmålet her er at forstå, hvorfor tyskerne lagde så stor vægt på at støtte de norske mødre og børn. Anden del (s. 233-373) behandler den første efterkrigstid og sætter fokus på det norske samfunds håndtering af tyskerpigerne. Det ledende tema er, hvordan myndighederne taklede en situation, hvor de havde ansvar for en stor gruppe krigsbørn, samtidig med at der i befolkningen eksisterede et udbredt krav om, at krigsbørnene og deres mødre burde sendes ud af landet. Bogens tredje og korteste del (s. 375-444) følger specielt de krigsbørn og tyskerpiger, som blev i Tyskland efter krigen, og der trækkes enkelte linjer op til i dag, hvor

krigsbørnene selv er trådt frem som aktive aktører blandt andet gennem Norges Krigsbarnsforbund, der blev dannet i 1986.

Det blev en underafdeling af den tyske SS-organisation Lebensborn e.V., der kom til at tage sig af de norske krigsbørn og deres mødre. Organisationen var etableret i Tysland i 1935 som et redskab i den racebaserede befolkningspolitik. Målet for Lebensborn var gennem støtte til børnerige familier, gravide og ugifte at øge befolkningsvæksten i den del af befolkningen, som blev anset som racemæssigt værdifuld. Nazisterne så en mulighed for, at de norske kvinder kunne være et væsentligt tilskud til det tyske folk. Med SS-parolen om at »efter sejren på slagmarken følger sejren i vuggen« blev Lebensborn-arbejdet præsenteret i Norge. Norge var det eneste land uden for Tyskland, hvor Lebensborn havde fuld kontrol over krigsbørnsagerne og tog det økonomiske ansvar for størstedelen af krigsbørnene, og hvor mødre og børn fik tilskud til ophold ved et godt udbygget net af tyske føde-, mødre- og børnehjem. Olsen viser, at sagen havde høj prioritet hos de tyske myndigheder, blandt andet var Himmler stærkt engageret, og han gennemgår detaljeret forhandlinger, kompetancestridigheder og selve etableringen af Abteilung Lebensborn i Norge i 1941. Under Nürnbergprocessen påstod den sidste leder af Lebensborn i Norge, Ernst Ragaller, at organisationen havde været uafhængig af den tyske organisation. Olsen konkluderer, at der ikke hersker tvivl om, at den tyske SS-organisation havde fuld kontrol over Lebensborn i Norge, selv om den i de første år formelt hørte under Reichskommisær Terboven. Under hele krigen herskede der strid mellem tyske myndigheder og norske NS-myndigheder om, hvorvidt børnene var norske eller tyske. Var de, som de fleste, født uden

for ægteskab, forblev de imidlertid norske statsborgere, men blev af nazisterne betragtet som »tysksindede forposter i det norske folk«.

Lebensborn i Norge var en stor organisation, der i krigens sidste år havde mindst 300 ansatte og et årligt budget på omkring 11 millioner kroner. Til sammenligning udgjorde de samlede bevillinger til norsk politi ca. 13 millioner. Olsen redegør detaljeret for Lebensborns virksomhed. I alt blev der etableret tolv Lebensborn-hjem (mødre-, føde-, vente-, by- og børnehjem) med plads til flere hundrede mødre og børn, men da dette langt fra dækkede hele behovet, købte organisationen desuden mindst 50-60 pladser på lignende norske hjem. Selv om de norske mødre ikke havde nogen ret til at rejse retslige krav om økonomisk støtte, gav tyske myndigheder ret omfattende økonomiske bidrag til mødrene og deres børn. Alt efter mødrenes økonomiske situation kunne de modtage et månedligt underhold på mellem 40 og 50 kroner, ydelser hvis de blev uarbejdsdygtige under svangerskabet, få dækket omkostninger ved fødsel, lægebesøg og medicin og få betalt rejseudgifter og indkøb af spædbarnsudstyr. Under ophold på et af Lebensborn-hjemmene modtog moderen månedligt 20 kroner i lomme penge og 30 kroner, hvis hun ammede. Olsen anslår, at Lebensborn betalte 10-15 millioner kroner i alt i bidrag og tilskud til mødre og børn i løbet af krigen. Lebensborn satte stærkt ind på at fastslå faderskabet, og Olsen har udarbejdet en statistik over sagerne. I løbet af krigen lykkedes det i tilsammen 2.930 sager, hvilket udgjorde omkring 40% af samtlige sager, som Lebensborn nåede at registrere. Mange tyske soldater vedkendte sig det frivilligt.

Meget af det daglige arbejde i den norske Abteilung Lebensborn lignede rent velfærdsarbejde, men det overord-

nede mål var på et racepolitisk grundlag at fremme væksten i det nordiske folk. Samtlige mødre og fædre blev underkastet en racepolitisk vurdering, og det var også hensigten løbende at vurdere børnene. Forældrene skulle oplyse om deres forfædre, deres udseende, fremtoning og karakter blev vurderet, de blev fotograferet, udspurgt om politisk holdning osv. Kun få blev afvist, f.eks. samiske kvinder, men det var kun de racemæssigt »bedste«, der fik plads på et Lebensborn-hjem. Olsen diskuterer, hvorvidt »racemæssigt mindreværdige« børn blev aflivet som led i eutanasi-programmet i det norske Lebensborn, sådan som de blev i Tyskland. Han konkluderer, at der intet bevis er for, at det skete systematisk, men at forskellige beretninger og andre forhold tyder på, at enkelte børn blev fjernet til en uvis skæbne og andre søgt sultet ihjel. Det tyske naziregime og især SS' ekstreme racepolitik gav grobund for rygter om, at der foregik egentlig avl i norsk Lebensborn-regi. Olsen konkluderer imidlertid, at der ikke er hold i disse forestillinger.

Det nazistiske Tyskland havde en svingende og uklar ægteskabspolitik. Wehrmacht stillede sig meget negativt over for, at tyske soldater giftede sig med civilbefolkningen i de besatte lande, mens SS var optaget af de racemæssige perspektiver. I krigens første år herskede et ægteskabsforbud også i Norge, som imidlertid blev ophævet af Hitler efter protest fra blandt andet Quisling. Selv om det ikke er muligt præcist at fastlå antallet af ægteskabsansøgninger eller indgåede ægteskaber, så kan Olsen gennem et stort eftersporingsarbejde fastlå, at mange par ønskede ægteskab, men kun få lykkedes at gennemføre det. I krigens første år ønskede 40% af de kvinder, der havde fået barn eller ventede barn med en tysk soldat, at gifte sig, hvilket i sig selv er et

stærkt bevis på, at det stigmatiserende billede af tyskerpiger som løvsagte kvinder ikke holder. I praksis var der imidlertid mange forhindringer at forecere: grundige racevurderinger, langsommelig administration og hertil forhindringer som følge af krigens gang. Resultatet var, anslår Olsen, at kun ca. 4-500 norsk-tyske ægteskaber blev indgået under krigen. Forudsætningen for at få tilladelse til at gifte sig var, at kvinderne forlod Norge og flyttede til Tyskland. Var de ikke allerede flyttet, blev de tvunget til det, efter at Hitler i august 1944 beordrede alle tyske kvinder og børn hjem til Tyskland. Ved ægteskabsindgåelsen havde kvinderne nemlig opnået tysk statsborgerskab, og derfor blev omkring 700 kvinder og børn ført til Tyskland med skibet Monte Rosa i september 1944. Samme skib havde tidligere fragtet norske jøder til Tyskland. Olsen giver et levende billede af den såkaldte evakuering og af de forfærdende forhold, der mødte de norske kvinder og børn i Tyskland. Aktionen blev afblæst i februar 1945, og samtidig begyndte norske myndigheder at arbejde for at evakuere nordmænd fra Tyskland hjem igen til Norge.

I bogens anden og tredje del følger Olsen op på de tysk-gifte kvinders situation efter krigens afslutning. Her er tale om vaskeægte skandaløs behandling fra norske myndigheders side. I august 1945 vedtog den norske regering en provisorisk anordning til statsborgerskabsloven med tilbagevirkende kraft. Anordningen, der først blev vedtaget som egentlig lov i december 1946, og som var ukendt af mange, også norske myndigheder, tog statsborgerskabet fra de norske kvinder, der havde giftet og fortsat giftede sig i ret stort antal – og nu på falske betingelser – med tyske soldater. Ifølge den oprindelige lov fik kvinden godt nok mandens statsborgerskab ved ægteskab, men mistede først sit norske,

hvis hun rejste ud af landet. Med denne anordning kunne norske myndigheder udvise de gifte kvinder til Tyskland, og det gjorde de trods uvilje fra de allierede og mange advarsler om de forfærdende forhold i Tyskland. Også kvinder, hvis mænd var døde, blev sendt afsted. Loven var klart kønsdiskriminerende, da den ikke ramte mænd, der giftede sig med tyske kvinder. Kvinderne skulle behandles som tyskere, og det betød, at langt de fleste blev samlet i tyske interneringslejre sammen med deres børn, indtil de kunne sendes til Tyskland. Så sent som i februar 1947 opholdt 228 kvinder og 185 børn sig i en lejr, mens de ventede på at blive sendt til Tyskland. Imens påpegede Norsk Røde Kors allerede i efteråret 1945 behovet for hjælpearbejde blandt de tusinder af norske kvinder og børn i Tyskland. Stemningen var imidlertid hård, og først i 1946 tillod norske myndigheder et egentligt hjælpearbejde. Enkelte kvinder i meget desperate situationer fik efterhånden lov til at rejse hjem til Norge. Værst var situationen i østzonen og i det senere DDR. Først i 1989 vedtog Norge en lov, der gav de tysk-gifte kvinder mulighed for at generhverve det norske statsborgerskab.

Men hvad med krigsbørnene og deres mødre hjemme i Norge? Ved kapitulationen opholdt mindst 500 børn sig på Lebensborn-hjem i Norge, og de var nu principielt norsk ansvar. Olsen gennemgår grundigt afviklingen af Lebensborns aktiviteter og konkluderer, at mens de norske myndigheder ikke levede op til deres ansvar, viste der sig blandt SS-organisationens ansatte at være mennesker, der udviste omsorg, menneskelige hensyn og ansvarlighed. Mest interessant er imidlertid det arbejde, som det statslige udredningsudvalg, Krigsbarnsutvalget, gennemførte i 1945 om krigsbørnenes fremtid. Udvalget skulle tage stilling til, hvorvidt børnene og deres

mødre skulle sendes til Tyskland. Olsen gennemgår nøje udvalgets arbejde og indstilling: Børnene var norsk ansvar, blev det besluttet, men indstillingen rummede et tvetydigt syn på børnenes og mødrenes åndelige udrustning generelt og var på flere måder eugenisk inspireret. Flere af de tiltag, som blev besluttet, f.eks præsters ret til at nægte bestemte tyske navne, blev imidlertid vedtaget ud fra ønsket om at undgå social stigmatisering af børnene, fremhæver Olsen. Det var blandt andet det samme hensyn, der fik norske myndigheder til at henlægge et stort antal af de faderskabssager, der ikke var afsluttet under krigen. Senere har det vist sig både i Norge og Danmark, at børnene ofte føler, at man faktisk her tilsidesatte barnets tarv stik imod hensigten. Mange har nemlig et stort behov for at kende deres biologiske ophav, hvilket de også mener at have ret til.

Særligt oprørende og hjerteskræende er Olsens redegørelse for de ca. 240 børn, som Lebensborn sendte til Tyskland under krigen med henblik på adoption. Det var specielt racegodkendte børn. Efter krigen opholdt nogle sig på børnehjem, andre i pleje, og andre igen var adopteret. Den norske stat besluttede, at børnene skulle hjemføres, hvis de ikke levede under betryggende forhold i Tyskland. Olsen påviser, at det i praksis mere blev den principielle beslutning end vurderinger af det enkeltes barn situation, der kom til at præge de norske myndigheders arbejde. Resultatet blev forfærdeligt for mange af børnene. Flere blev uden varsel hentet i deres tyske adoptionsfamilie og endte med at vokse op på et børnehjem i et fjendtligt indstillet Norge, hvis sprog de i udgangspunktet heller ikke beherskede.

Omkring 70 sider midt i bogen omhandler opgøret med tyskerpiger generelt. Allerede så tidligt som i sommeren 1940 blev de første tyskerpiger klippet,

men Olsen mener, at forfølgelserne slet ikke havde et omfang som i Danmark. Det er en konklusion, jeg ikke mener bør drages, før der er foretaget en systematisk undersøgelse. Det var nemlig først med en egentlig udforskning af fænomenet i Danmark, at opgørets udbredte karakter kunne påvises. Olsen påviser, at først eksilmyndighederne i London og Sverige, hvor ca. 400 tyskerpiger af i alt 40.000 norske flygtninge blev afvist og overgivet til svenske myndigheder, og siden de norske myndigheder efter krigen bidrog til at opbygge en kønsbetonet og stærkt negativ stemning mod tyskerpigerne og deres børn. Som overalt i de tysk besatte lande blev de fraterniserende kvinder ikke retsligt dømt efter krigen, men blev i stort antal udsat for klippeaktioner, seksualiseret vold, arrestationer og interneringer. Kun i få tilfælde greb myndighederne ind, og i endnu færre tilfælde blev gerningsmændene straffet. Offentligt ansatte kvinder, som under krigen var blevet registreret som tyskerpiger, blev fyret på et ofte ganske tyndt grundlag, konkluderer Olsen efter undersøgelser af forholdene i forskellige kommuner. Et ukendt antal tyskerpiger blev arresteret med baggrund i forskellige anordninger og tildelt kortere eller længere tids tvangsarbejde. De blev ulovligt frihedsberøvet af både lokale hjemmestyrker, politi og centrale myndigheder. På baggrund af NS-myndighedernes registrering af kvinder, der blev behandlet for kønssygdomme under krigen, blev omkring 1.100 kvinder i oktober 1945 pågrebet og interneret på Hovedøya i Oslofjorden. Det skete på et yderst tvivlsomt lovgrundlag, og det viste sig, at en lang række af kvinderne slet ikke længere var smittebærere. Olsen fremhæver, at interneringen mere var en straf end en sundhedsforanstaltning og mener, at opgøret havde et stærkt kønsmæssigt præg. Her henviser han blandt

andet til, at man ikke fandt det nødvendigt at internere de kønssygdomssmittede norske soldater, der deltog i Tysklandsbrigaden. Olsen konkluderer, at norske myndigheder tilsidesatte centrale retsstatslige normer i behandlingen af tyskerpigerne. Selv om Olsen fremlægger megen ny viden om opgøret med tyskerpigerne, mangler Norge stadig en mere systematisk undersøgelse af emnet både under og efter krigen, hvilket han også selv påpeger.

Med Kåre Olsens bog har vi fået en detaljeret og grundig belysning af de norske krigsbørns historie under krigen. Desuden kan vi se frem til en stor undersøgelse af NS- og krigsbørnenes opvækstvilkår i efterkrigstiden, som den norske stat lige har bevilliget penge til, og som skal gennemføres under ledelse af Stein Ugelvik Larsen. I undersøgelsen skal indgå en komparation med Holland og Danmark. Det er altså en

norsk bevilling, der sætter gang i en dansk udforskning af krigsbarnsproblematikken. Den danske undersøgelse skal udføres af formanden for Danmarks Krigsbarnsforening, Arne Øland, som forhåbentlig vil få en dansk bevilling til at fuldføre arbejdet. Forskning i de tyske troppers forhold til civilbefolkningerne, fraterniseringsfænomenet, krigsbarnsproblematikken og efterkrigsopgørens kønsbestemte træk er så småt ved at blive en del af den europæiske forskning i 2. Verdenskrig. Det kan efterhånden danne baggrund for interessante komparationer. Kåre Olsen mener, at den hårde linje over for krigsbørnene i Norge efter krigen muligvis kan tilskrives Lebensborns enestående og omfattende virksomhed i landet. Måske? Sådanne konklusioner kan imidlertid først drages, når der er gennemført en lignende forskning i andre lande.